

Demokratiets diktatur

af

H. Taine

grundskyld.dk

Demokratiets diktatur
af H. Taine
Oversat af
Severin Christensen 1926
efter
La France contemporaine
**
digitaliseret og genudgivet 2003
grundskyld.dk

Demokratiets diktatur

Hvad går jakobinernes politiske tankefoster ud på? Logisk opbygning af en reduceret mennesketype, bestræbelser for at tilpasse det levende individ til denne type; den offentlige myndigheds indblanding på alle det private livs områder; tvangsforanstaltninger overfor arbejdet, handelen og ejendommen, overfor familien og opdragelsen, religionen, sæderne og følelserne; opofrelse af særinteresser på det offentlige alter; statens almagt – alt dette betyder jakobinernes politiske tankefoster. Der gives intet større tilbageskridt, thi det tilsigter at føre det moderne menneske tilbage til en social form, som det har brugt 18 århundreder på at arbejde sig ud af.

I den historiske periode, som er gået forud for vor egen, og særlig i de gamle græske eller latinske byer, i Rom og Sparta, som jakobinerne benytter som modeller¹, var det menneskelige samfund skåret til efter hærens eller klostrets monster. I et kloster som i en hær hersker der en eneste altopslugende tanke: menneskene vil for enhver pris behage gud, soldaten vil for enhver pris bære sejren hjem; derfor giver de afkald på deres private ønsker og underkaster sig henholdsvis klosterreglen og disciplinen. På samme måde hersker der i den antikke verden to hovedinteresser. For det første havde byen sine guddommelige grundlæggere og beskyttere; den ydede Dem derfor en minutiøs og stadig dyrkelse, hvis den ville undgå, at de svigtede byen; den mindste undladelse heraf kunne krænke dem og støde dem bort. For det andet var der uophørlig krig, og krigens lov var grusom; hvis byen blev erobret, kunne enhver indbygger vente at blive dræbt, lemlæstet, solgt ved auktion eller se sine børn og sin hustru solgte til den højst bydende. Kort sagt, når man forestiller sig en sådan by ved foden af sit Akropolis, indenfor sine fæstningsmure, midt imellem hadefulde og truende naboer, må man sammenligne den med johanniterridernes samfund på Rhodos eller Maltas klipper; den er et religi-

¹ Robespierre (i Konventet 18 Floreal år 2): »Sparta stråler som et lys i et umådeligt mørke.«

øst og militært broderskab, i en befæstet lejr, med en kirke i sin midte.

Under slige forhold er der ingen plads for friheden: de offentlige trossætninger er altfor bydende, de offentlige farer altfor store. Under deres tryk og herredømme resignerer individet til fordel for fællesskabet; dette bemægtiger sig hele manden, fordi det for at eksistere behøver hele manden. Fra nu af kan ingen udvikle sig på særlig måde eller for sig selv, ingen kan handle eller tænke undtagen indenfor en fast ramme. En type er ridset op, om ikke ad logisk vej, så ved tradition; enhver livsførelse og enhver del af livet må tilpasses derefter, ellers er almenvellet i fare: en slappelse i den gymnastiske opdragelse svækker hæren; en vejfarende, som nægter gudebillederne det sædvanlige drikoffer, drager den himmelske vrede ned over byen. Følgelig må staten som absolut herre udøve et ubegrænset opsyn for at undertrykke udskejelserne; der gives intet uafhængigt hos individet, intet reserveret område, ingen afkrog, der er beskyttet imod den offentlige myndigheds hænder, hverken hans gods, hans børn, hans person, hans meninger eller hans samvittighed. Hvis han på valgdagen er en del af en suveræn, er han undersøgt hele resten af året og det lige ind til sit indre forum. Derfor havde Rom censorer, og den ene af Athens arkonter var en troens inkvisitor. Sokrates blev dødsdømt, »fordi han ikke troede på de guder, som byen troede på«. – Ikke blot i Grækenland og i Rom, men i Ægypten, i Kina, i Indien, i Persien, i Judæa, i Mexico, i Peru, kort sagt i alle civilisationer i den første fremvækst er princippet for et menneskeligt samfund det samme som for dyrene: individet tilhører sit samfund, ligesom bien sin kube, ligesom myren sin myretue; det er kun et organ i en organisme. Under forskellige former og med forskellige anvendelser er det den autoritære socialisme, som hersker.

Lige omvendt i den moderne verden; hvad der før var regel er nu blevet undtagelse, og det antikke system lever nu kun i forbigående sammenslutninger som i hæren eller i lokale sammenslutninger som i klostrene. Gradvist har individet løsrevet sig og fra århundrede til århundrede udvidet sit område. Thi de to lænker, som slavebandt ham til staten, er brudte eller løsnede.

For det første har den offentlige myndighed ophørt at være politivagt om en gudsyndelse. Ved kristendommen er det civile og det religiøse samfund blevet to adskilte magter, og det er Kristus selv,

der har adskilt de to retsområder: »Giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er.« På den anden side har som følge af protestantismen den store kristne kirke delt sig i flere sekter, som ikke gensidigt kunne ødelægge hverandre og derfor blev nødt til at leve sammen, således at staten, selv om den foretrak en af dem, måtte finde sig i de andre. Endelig er ved protestantismens, filosofiens og videnskabens udvikling de spekulative trossætninger vokset i antal; der findes den dag i dag næsten lige så mange som der findes tænkende ånder, og da disse bliver talrigere dag for dag, vokser også antallet af forskellige meninger, hvoraf følger, at hvis staten ville favorisere en enkelt, ville en mængde andre rejse sig derimod. Hvis staten er klog, vil den for det første holde sig neutral og dernæst erkende, at den ingen kompetence har til at blande sig i sagen.

For det andet er krigen blevet mindre hyppig og mindre ødelæggende, fordi menneskene ikke har så mange motiver til at føre krig og heller ikke de samme motiver til at føre den til bunds. Tidligere var den en hovedkilde til rigdom: ved sejren hjemførte man slaver, erhvervede undersåtter, skatskyldige, man udnyttede dem, man benyttede sig efter forgodtbefindende af deres tvungne arbejde. Noget lignende findes ikke nu til dags; man drømmer ikke mere om at skaffe sig menneskeligt kvæg; man har opdaget, at denne metode af alle er den mest ubekvemme, den mindst produktive og den farligste. Man kommer langt hurtigere og sikrere til velvære ved det fri arbejde og ved maskinernes hjælp; formålet er ikke mere at erobre. Men at producere og udveksle. For hver dag går mennesket mere og mere op i det civile hverv og finder sig dårligere i, at man spærrer dem for ham. Hvis han endnu går ind på at være soldat, er det ikke for at angribe, men for at sikre sig imod indfald. Samtidig er krigen på grund af materiellets indviklethed blevet dyrere; staten kan ikke længere uden at ruinere sig holde alle våbenføre mænd på benene til stadighed; den kan heller ikke lægge alt for mange hindringer i vejen for den frie industri, som ved afgifter måtte dække alle disse omkostninger; hvis den er forudseende, må den varetage de civile interesser, selv om den kun har de militære for øje.

Af de to net, hvori staten indfangede hele menneskelivet, ser vi altså, at det ene er gået helt i stykker, og i det andet har maskerne udvidet sig. Der findes ikke længere nogen grund til at overdrage staten al magt og myndighed. Individet har ikke længere nogen grund til

at sælge sig helt og holdent, han kan uden ulempe forbeholde sig en del af sig selv. Og hvis du i dag vil have ham til at undertegne en »social kontrakt« – vær vis på, at han vil reservere sig sin part.

II

Det er nu ikke blot de ydre omstændigheder, der er forskellige, også grundlaget i sjælelivet er ændret, og der har i det moderne menneske udviklet sig en følelse, som vægrer sig ved den antikke kontrakt.

Naturligvis, i undtagelsestilfælde og under en brutal nødvendigheds tvang kan jeg måske underskrive ubeset, med rent foreløbig gyldighed. Men hvis jeg véd, hvad jeg gør, vil jeg aldrig godvilligt underskrive den fuldstændige og vedvarende opgivelse af mig selv; det ville være imod samvittigheden og imod æren, og disse to ting kan ikke adskilles. Min ære og min samvittighed må ikke glide ud af mine egne hænder, jeg er selv eneste opbevarer og vagt for dem; jeg ville ikke engang overlade dem til min fader!

Vi har her to nye ord, som udtrykker to idéer, der var ukendte for de gamle, begge med dyb betydning og af uendelig rækkevidde. Ligesom en aflægger kan isoleres fra stammen og selv skyde rod, således har individet løsnet sig fra det primitive samfund, klan, familie, kaste eller by, hvori han levede uafsondret og bundet; han har ophørt at være et organ eller et tilbehør – han er blevet en person.

Den første af disse idéer er af kristelig oprindelse, den anden stammer fra lensvæsenet, begge sammenlagte måler den umådelige afstand mellem en antik og en moderne ånd.

Alene med sin gud har den kristne følt alle de bånd, der bandt hans liv til sin gruppe, smelte i sig som voks; han står ansigt til ansigt med sin dommer, og denne ufejlbare dommer ser sjælene sådan som de er, ikke sammenblandede i en hob, men adskilte, hver for sig. Ved denne domstol er den ene ikke solidarisk med den anden; hver svarer kun for sig selv; kun mine egne handlinger bærer jeg ansvaret for. Men disse handlinger har en uendelig betydning; thi hver sjæl, løskøbt ved Guds blod, er uendelig dyrebar; følgelig vil belønning eller straf være uendelige, alt eftersom sjælen har del eller ikke del i vel-signelsen ved det guddommelige offer. Ved den afgørende dom åbner der sig en udsigt til evig straf eller evig belønning. Lige overfor den-

ne alt overskyggende interesse blegner alle andre; fra nu af er kun det anliggende afgørende, om man må befindes retfærdig, ikke af mennesker, men af Gud, og hver eneste dag begynder på ny det tragiske indre mellemværende, hvor dommeren spørger og synderen svarer.

Ved denne dialog, som har været i 18 århundreder og varer endnu, er samvittigheden blevet forfinet, og mennesket har fattet begrebet den absolutte retfærdighed. Hvad enten den har sit sæde hos en almægtig hersker, eller den består selvstændig ligesom de matematiske sandheder, det berører ikke dens hellighed eller beskærer dens autoritet. Den befaler i en overlegen tone, og hvad den befaler må adlydes, koste hvad det vil: der gives strenge pligter, som ethvert menneske er fast bundet til.

Ingen gensidig aftale kan undtage ham derfra, hvis han fejler, fordi han har indladt sig på modsatte aftaler, er han ikke mindre skyldig for det, ja, hvad mere er, han er skyldig, fordi han har indladt sig på dem; det er en forseelse at træffe aftale om forseelser. Hans fejl bliver derved ligesom fordoblet og den indre brod sårer ham to gange i stedet for en.

Derfor, jo mere fintmærkende samvittigheden er, des mere vægterer den sig ved at afsætte sig selv; på forhånd afviser den enhver aftale, som kunne føre den til slette handlinger, og den nægter mennesker retten til at påføre sig selvbebrejdelser.

På samme tid har der rejst sig en anden følelse, lige så værdifuld, og endnu mere levende, mere menneskelig og mere virksom. Alene i sit stærke slot, i spidsen for sine folk havde lensherren kun sig selv at stole på; thi den gang gaves der ingen offentlig magt. Han måtte beskytte sig selv, ja overdrive sin beskyttelse: den, som i denne anarkistiske og militære verden tålte blot det mindste overgreb, den, som lod den mindste fornærmelse ustraffet, gik for at være svag eller fejt og blev snart et bytte for andre; han var under dødsstraf tvunget til at være stolt. Og han havde ikke vanskeligt ved at være det. Eneste ejer og næsten absolut suveræn, uden ligemænd indenfor sit område er han et enestående fænomen, af overlegen rang, ikke til at sammenligne med andre. Derom drejer sig hans uafbrudte enetaler i alle de lange, triste, ensomme timer, og denne enetale har været i ni århundreder. Følgelig bliver hans person og alle de, der er afhængige af hans person, ukrænkelige i hans øjne; snarere end at opgive en tomme deraf vil han vove og ofre alt. Den følsomme stolthed er den bedste

skildvagt til at værne om en ret; thi denne vagt opstilles ikke blot for at bevare retten, men især for at skaffe sig oprejsning. Mennesket tillægger sig en værdighed svarende til hans rang og foreskriver sig selv den som en instruks. Fra nu af kræver han ikke blot respekt af andre, men han respekterer sig selv, han har æresfølelse: det er en nobel egenkærlighed, hvorved han betragter sig som en ædel skabning og forbyder sig selv lave handlinger. I opfattelsen af disse handlinger kan det hælde, at han narrer sig selv; undertiden kan moden eller forfængeligheden føre ham for langt ud i barnagtigheder eller tåbeligheder, han anbringer måske sin æresfølelse på galt sted. Men når alt kommer til alt, er det dog ved hjælp af dette faste punkt, at han holder sig oppe, selv under det absolutte monarki, under Filip II i Spanien, under Ludvig XIV i Frankrig og under Frederik II i Prøjsen. Fra lensbaronen til hofmanden og til den moderne gentleman fortsættes traditionen og stiger ned fra etage til etage lige til samfundets bund: nu til dags har borgeren, bonden, arbejderen sit æresbegreb lige så fuldt som den adelige. Enhver af dem har, tværs igennem det samfund, der oversvømmer og omhyller ham, forbeholdt sig sit private indelukke, en slags moralsk forskansning, hvori han har opbevaret sine meninger, sin tro, sine interesser, sine pligter som søn, fader, ægtemand og hele sin personligheds indre rigdomme. Denne fæstning tilhører ham alene, ingen har lov at betræde den, selv ikke i det offentlige navn; at overgive den ville være en fejghed; snarere end at udlevere nøglerne ville han falde på skansen. Når denne kæmpende æresfølelse stiller sig i samvittighedens tjeneste, bliver den ét med dyden.

Disse to er altså de herskende idéer i vor moderne europæiske moral: gennem den ene anerkender individet pligter, som intet kan undtage ham fra; gennem den anden tilskriver han sig rettigheder, som intet kan berøve ham. På disse to rødder har vor civilisation fremspiret og trives fremdeles. Betænk dybden og udstrækningen af det historiske felt, hvor de sænker sig ned, og de vil føle, at de er stærke.

Betragt højden og den umådelige vækst af det træ, de nærer, og de vil føle, at de er sunde. Overalt, hvor enten den ene eller den anden har manglet, i Kina, i det romerske rige, i islam, har saften svigtet, træet er vantrivedes eller styrtet til jorden. Ved hjælp af dem lever vort eget træ og vokser bestandig; de afgiver næring til dets ædleste

grene, dets bedste frugter. De menneskelige skud er mere eller mindre smukke, eftersom saften er mere eller mindre ren, og det er dem, den jakobinske økse vil kappe. Det er til dette moderne menneske, som hverken er kineser eller antik, hverken muselman, barbar eller neger, til dette menneske med sin kristne opdragelse, der tyr ind i sin samvittighed som i en helligdom, til dette menneske, der som følge af sin feudale opdragelse forskanser sig i sin æresfølelse som i en stærk fæstning, at den nye sociale kontrakt retter den ordre, at han skal udlevere sin helligdom og sin stærke fæstning.

Og i dette demokrati, grundet på tallets majestæt – hvem er det egentlig man forlanger dem udleverede til? I teorien til det offentlige, det vil sige til en masse, hvor den anonyme lidenskab sætter sig i den personlige menings sted, hvor handlingen bliver upersonlig, fordi den er kollektiv, hvor ingen føler sig ansvarlig, hvor jeg ruller af sted som et sandskorn i en støvhirvel, hvor alle attentater forud retfærdiggøres af statshensyn. I praksis skal jeg udlevere dem til flertallet af stemmer eller optalte hoveder; til et flertal, som ophidset ved kampen vil misbruge sin sejr til at krænke det mindretal, hvortil jeg muligvis hører; til et foreløbigt flertal, som før eller senere vil være erstattet af et andet, således at hvis jeg undertrykker i dag, kan jeg være sikker på at blive undertrykt i morgen, endnu nøjagtigere, til seks eller syv hundrede deputerede, blandt hvilke der kun er én, som jeg kan få adgang til at vælge. For at vælge denne eneste rigsdagsmand har jeg kun én stemme af 10 tusinde, jeg bidrager altså kun en titusindedel til at udkåre ham; jeg bidrager ikke engang en titusindedel til at vælge de andre.

Og det er disse seks eller syv hundrede fremmede mennesker, som jeg giver fuldmagt over mig; fuldmagt, læg vel mærke til dette ord, det vil sige ubegrænset magt ikke blot over min ejendom og min krop, men også over mit indre liv, en myndighed, der er langt videre rækkende end den, jeg ellers fordeler mellem ti personer, til hvem jeg har tillid; til lovens mand, som bestyrer min formue, pædagogen, der opdrager mine børn, lægen, der varetager mit helbred, skriftefaderen, der leder min samvittighed, vennerne, som varetager mit testamente, vidnerne, som under en duel er omhyggelige for mit liv, mit blod og min ære. Uden at tale om den beklagelige komedie, som mange gange opføres ved valgbordet eller om de tvungne eller forfalskede valg, hvis udfald bliver stik imod den offentlige stemning ... dømm af alt

dette om den tillid, som jeg selv efter loyale valg kan have til slige repræsentanter!

Ofte har jeg stemt for den besejrede kandidat, og da er jeg blevet repræsenteret af den anden, som jeg ikke ønskede. Og når jeg har stemt for ham, der blev valgt, var det i reglen af mangel på bedre, og fordi hans konkurrent forekom mig værre. Ham selv har jeg i reglen aldrig set, uden i rent forbigående, jeg kender knap nok farven af hans frakke, klangen af hans stemme eller hans måde at lægge hånden på hjertet. Jeg kender ham kun af hans ofte svulstige og vage trosbekendelse, af bladenes lovprisninger, af snakken i selskaber, kaféer eller på gaden. Hans adkomst til min tillid er så lidt underbygget og så luftig som vel mulig; intet beviser mig hans hæderlighed eller hans evner; han har ingen eksamen eller anbefaling således som pædagogen, ingen faglig garanti som lægen, præsten eller juristen. På anbefalinger så intetsigende som hans ville jeg betænke mig på at antage en tjener. Så meget mere som den klasse, hvorfra jeg næsten altid er tvungen til at tage ham, er politikernes, en suspekt klasse, særlig i lande med almindelig valgret; thi den rekrutteres ikke af de mest uafhængige, de dygtigste og hæderligste mænd, men af snakkesalige intriganter og overbeviste charlataner. Det er folk, som af mangel på dygtighed er kommet til kort i private stillinger, hvor man kontrolleres skarpt og bedømmes på nært hold, og som derfor er slået ind på de veje, hvor samvittighedsløshed og mangel på mådehold er en styrke i stedet for en svaghed; overfor deres ufinhed og frækhed har den offentlige løbebane åbnet sig med begge fløjdøre.

Således ser den ophøjede personlighed ud, i hvis hænder jeg i følge teorien skulle overlade min vilje, hele min vilje. Nej, skulle jeg virkelig give helt afkald på mig selv, ville jeg risikere mindre ved at afsætte mig selv til fordel for en konge eller et aristokrati, selv arveligt; thi da ville mine repræsentanter dog i det mindste kunne anbefale sig ved synlig rang og en sandsynlig kompetence.

Efter sin natur og hele bygning er demokratiet den styreform, hvor individet tilstår sine repræsentanter det mindste mål af tillid og handlefrihed; derfor er det også den styreform, hvor man må overdrage dem den mindst mulige magt. Overalt vil samvittighed og ære foreskrive individet at vogte en vis del af sin uafhængighed, men intet steds vil han være tilbøjelig til at afstå så lidt som her. Hvis sta-

tens omfang bør begrænses i det moderne forfatningsliv, så bør det ske i fuldeste mål i det moderne demokrati.

III

Lad os prøve at trække statsmagtens grænser op. – Efter angrebene og erobringernes voldsomme periode, midt iblandt de daglige kampe, som de private kræfter ødsledes på, og som truede med at opløse samfundsordenen, har der i ethvert europæisk samfund rejst sig én offentlig magt, og denne magt, som har bevaret sig i århundredernes forløb, består endnu den dag i dag. Hvorledes den er opstået, ved hvilke primitive voldshandlinger, gennem hvilke ulykker og konflikter, om det er for bestandig eller kun til en tid, efter hvilke regler den overdrages, om det er ved arv eller valg – alt det er kun af underordnet interesse, det vigtigste er dens hverv og den måde, hvorpå den udfylder det. Af væsen er den et stort sværd, draget af sin skede og løftet i vejret midt imellem alle de små knive, som de private mennesker brugte imod hverandre. Ved denne trussel er alle de små knive vendt tilbage til deres futteral; der er de forblevet ubevægelige, unyttige, tilsidst er de rustet. Bortset fra forbryderne har nu alle mennesker vænnet sig af med og tabt lysten til at bruge dem, og i fremtiden er i det fredlagte samfund det offentlige sværd blevet så frygteligt, at enhver privat modstand falder til jorden, så snart det nærmer sig.

Det er to interesser, der har smedet det: der behøvedes først og fremmest et sværd af denne størrelse for at møde lignende glavind, som de andre samfund svinger ved grænsen; dernæst behøvedes det mod de dolke, som de onde lidenskaber aldrig ophører at slibe indenfor landets grænser. Man vil forsvare sig mod de ydre fjender, mod morderne og tyvene i det indre, og langsomt, besværligt, efter mangehånde famlen og omdannelser er det lykkedes, ved stadig samvirken af viljerne, i årenes løb at skabe det eneste våben, der er i stand til virksomt at beskytte ejendom og liv.

Så længe sværdet blot har denne funktion, er jeg i skyld til staten, der har fattet om skæftet. Staten giver mig den sikkerhed, som jeg uden den ikke kunne have, til gengæld skylder jeg den midlerne til at holde dette våben blankt og at bidrage dertil med min kvotadel. Den, der nyder en fordel, er skyldig at godtgøre den. Der er da mellem staten og mig, om ikke en udtrykkelig kontrakt, så dog en tavs aftale,

analog med den, der knytter et barn til sine forældre, en troende til sin kirke, og på begge sider er vor aftale klar. Den lover at våge over min sikkerhed ude og inde, og jeg lover at forsyne den med midler dertil. Når den fordrer sine udgifter dækkede af mig, er det ikke min ejendom, den tager, det er dens egen ejendom, som den forlanger tilbage, og på disse vilkår har den ret til at aftvinge mig denne ydelse.

Men det er udtrykkelig på det vilkår, at den ikke kræver noget ud over denne kontrakt; og dette ville være tilfældet, hvis den går ud over de oprindelige funktioner; hvis den f.eks. desforuden vil påtage sig et fysisk eller moralsk hverv, som jeg slet ikke beder den om, hvis den gør sig sekterisk, moralsk, filantropisk eller pædagogisk, hvis den giver sig til, hjemme eller ude at gøre propaganda for et religiøst eller filosofisk dogme, en politisk eller social retning. Thi da følger den en ny artikel til den oprindelige pagt, og hvad denne artikel angår er tilslutningen ikke så enstemmig og sikker som til selve pagten. Enhver af os indvilliger i at blive forsvarede mod vold og svig, men ud over det og næsten på alle punkter divergerer viljerne. Jeg har min religion, mine meninger, mine skikke, mine sædvaner, min opfattelse af verden og min levemåde for mig selv: det er netop alt dette, der udgør min personlighed, det er alt det, som æren og samvittigheden forbyder mig at lade i stikken, og som staten har lovet mig at beskytte. Hvis den derfor i følge tillægsparagraffen forsøger at ordne disse ting efter sit hoved, svigter den den oprindelige overenskomst, eftersom statens hoved ikke er mit hoved; og i stedet for at beskytte mig, undertrykker den mig. Selv om flertallet støtter den, ja, selv om samtlige vælgere minus een var enige om at overdrage den denne magtfulde, selv om der kun var en eneste modvillig, ville denne blive krænket, og på to måder.

For det første vil staten for at opfylde sine nye hverv kræve af ham en mængde afgifter og tjenester, thi enhver ny funktion medfører forøgede udgifter; der opstår nye poster på budgettet, når staten påtager sig at beskæftige arbejderne eller at anvende kunstnerne, at støtte en industri eller forretning, at øve godgørelse, at give undervisning. Til de økonomiske udgifter må der føjes tab af menneskeliv, hvis staten indlader sig på krige af højmodige grunde eller for at gøre propaganda. Og mindretallet, som misbilliger alle disse udgifter, deltager i dem lige så fuldt som det flertal, der billiger dem. Så meget desto

værre for den udskrevne soldat eller den skattepligtige borger, hvis de hører til de misfornøjede!

Med det gode eller det onde roder skatteopkræverens hånd i borgerens lomme, og gendarmer tager den værnepligtige i kraven.

For det andet, og i en mængde tilfælde, behandler staten mig ikke blot uretfærdigt i modstrid med alle forudsætninger, men den bruger endog de penge, den afpresser mig, til uretfærdigt at påføre mig ny tvang; det er tilfældet, når den vil pånøde mig sin teologi eller sin filosofi, når den foreskriver eller forbyder en bestemt kultus, når den påtager sig at ordne mine skikke og sædvaner, begrænse mit arbejde eller mine udgifter, lede opdragelsen af mine børn, bestemme priserne på mine varer eller på min lønning. Da griber den, for at gennemføre sine befalinger, til lette eller svære straffe ligeoverfor de genstridige, lige fra berøvelse af politisk og borgerlig indflydelse til bøder, fængsel, landsforvisning og guillotine. Med andre ord: med den tikroneseddel, som jeg ikke skylder staten, og som den stjæler fra mig, udreder den omkostningerne ved den forfølgelse, den iværksætter overfor mig; jeg er nødsaget til at udlevere min tegnebog, for at min forhørsdommer, min fangevogter og min bøddel kan få deres løn. Man kan vel næppe tænke sig nogen mere himmelråbende undertrykkelse.

Lad os derfor vogte os for at forøge statens magt, og lad os ikke finde os i, at den bliver andet end en påpasselig pladshund. Medens de andre gæster i hjemmet lod deres tænder og kløer blive stumpede, er statens hugtænder efterhånden blevet frygtelige; de er vokset ud til enorm størrelse, og i nutiden er det staten alene, der har appetit på at føre sin kamp. Lad os ernære den rigeligt imod ulvene, men lad den aldrig nærme sig sine fredelige beboere; appetitten ville nemlig indfinde sig, medens den spiser, snart vil den selv blive en ulv, den grådigste af ulve, indenfor husets fire vægge. Det gælder om at holde den i sin kæde og i sit indelukke.

IV

Lad os se dette indelukke efter; det er rummeligt, og med sine hjørner rager det næsten ind over alle det private livs områder.

I virkeligheden er ethvert privat område, fysisk eller privat, et åbent bytte for naboernes overgreb, og for at forblive uberørte kræves

der mellemkomst af en overlegen tredjemand. At erhverve, besidde, sælge, give, testamentere, kontrahere, være ægtemand eller hustru, fader, moder eller barn, herre eller tjener, funktionær eller principal – enhver af disse handlinger eller situationer medfører rettigheder, der indskrænkes af tilstødende og modsatte rettigheder, og det er staten, der anbringer grænsen imellem dem. Den skaber ikke grænsen, men trækker den op for at man kan se den, og udsteder derfor civile love, som den gennemfører ved hjælp af sine domstole og sit politi for derved at tildele enhver, hvad der tilkommer ham. Staten er altså en regulerende og kontrollerende magt, ikke blot overfor privat ejendom, men også overfor familieliv og hjem; dens autoritet skaber sig lovlig indgang i den snævre cirkel, hvor den individuelle vilje forskanser sig og efter alle stormagters sædvane stræber den efter at bemægtige sig det hele, når der først engang er gået hul på cirklen.

I den anledning påberåber den sig et nyt princip. Da den udgør en moralsk magt ligesom en kirke, et universitet, et velgørende eller lærd selskab, er den så ikke forpligtet til, ligesom enhver varig institution, at udvide sine hensyn til højre og venstre og at foretrække for særinteresserne, som er forbigående, den fælles interesse, der er evig? Er dette ikke det øverste formål, hvorunder man bør underordne alle de andre, og skal man opofre denne højeste interesse for to overgemte instinkter, som ofte er ufornuftige og undertiden farlige, nemlig samvittigheden, som let fører over i mystisk galskab, og æren, som endog kan udmunde i morderiske dueller?

Nej, sikkert ikke. Og når staten i sin storladne virksomhed ordner ægteskab, arvefølge og testamente, er respekten for de individuelle viljer ikke dens eneste ledestjerne; den nøjes ikke med at forpligte enhver til at betale sin gæld, al sin gæld, selv den ufrivillige og medfødte, den tager den offentlige interesse med i betragtning, den beregner de fjerne følger, de mulige tilbageslag og massevirkningerne. Når den tillader eller forbyder skilsmisser, når den foretager ændringer i arveforholdene, er det tydeligt nok af politiske, økonomiske eller sociale hensyn for at gøre kønnes forening stærk og sund, for at fremme disciplin og kærlige følelser i familielivet, for at nære foretagsomhed og enighed hos børnene, for at skaffe nationen en stab af naturlige førere eller en hær af små ejendomsbesiddere, og til alt dette er den bemyndiget af den offentlige mening. Endvidere og stadig med offentlig tilslutning skaber den en mængde hverv ud over de

oprindelige, og ingen finder, at den begår overgreb, når den slår mønt, når den foreskriver vægt og mål, når den opretter karantæne, når den mod erstatning eksproprierer enkeltpersons ejendom af hensyn til den offentlige nytte, når den bygger fyrtårne, havne, diger, kanaler, veje, når den bekoster videnskabelige ekspeditioner, når den grunder museer og biblioteker. Undertiden finder man sig endog i, at den opretholder universiteter, skoler, kirker, teatre, og for at retfærdiggøre de nye åreladninger, den iværksætter på borgernes penge, påberåber den sig kun den almene interesse.

Hvorfor skulle den ikke på samme måde overtage enhver forretning, som er nyttig for alle? Når et foretagende er nyttigt for samfundet, hvorfor skulle den da tøve med at overtage det, og når et foretagende er skadeligt for samfundet, hvorfor skulle den da ikke forbyde det? Læg nu mærke til, at i det menneskelige samfund er enhver handling eller undladelse, selv den mest ensomme og intime, enten et tab eller en fordel for samfundet; hvis jeg sørger dårligt for min ejendom eller mit helbred, min intelligens eller min sjæl, ødelægger jeg eller svækker jeg i mig et medlem af samfundet, som kun er rigt, sundt og stærkt ved sine medlemmers rigdom, sundhed og styrke, så at ud fra dette synspunkt er alle mine private handlinger offentlige velgerninger eller misgerninger. Hvorfor skulle staten da ud fra dette synspunkt nære skrupler ved at foreskrive mig de første og forbyde mig de sidste? Hvorfor skulle den ikke gøre sig til eneste arbejdsgiver og eneste fordeler af det producerede for bedre at kunne udøve denne ret og opfylde denne pligt? Hvorfor skulle den ikke være landets eneste agerdyrker, industriherre og købmand, og den eneste ejendomsbesidder og redaktør?

Netop fordi dette ville stride imod alles interesse. Her slår det andet princip om, det, som man slynger ud imod den personlige uafhængighed, og i stedet for at være modstander bliver det forkæmper. Langt fra at give staten frie hænder lægger det en ny lænke om dens hals og fæstner det hegn, hvori æren og den moderne samvittighed har indespærret den offentlige opsynsmand.

V

Hvori består da alles interesse? – i hver enkelts interesse, og hvad der interesserer hver enkelt er de ting, som det er behageligt at eje,

men pinligt at berøves. At benægte dette ville være håbløst, om så hele universet slog sig sammen derom; thi enhver følelse er personlig. Min lidelse og min nydelse kan ingen benægte, heller ikke min lyst til de ting, som skaffer mig den sidste, eller min afsky for de ting, som skaffer mig den første. Man kan derfor ikke vilkårligt bestemme enhvers interesse; den eksisterer faktisk og uafhængig af lovgiveren; man har ikke andet at gøre end at konstatere den, at konstatere, hvad enhver foretrækker. Forkærlighed for tingene varierer efter race, tider, steder og forhold, men blandt de ting, som altid attrås, og hvis berøvelse altid frygtes, er der én, som ønskes direkte og for sin egen skyld, og hvis besiddelse under kulturens fremskridt bliver mere og mere ønskelig – nemlig den fulde rådighed over sit væsen, det fulde eje af sit legeme og sit gods, ret til at tænke, tro, bede efter eget for-godtbefindende, til at forene sig med andre, handle ene eller i fælleskab i enhver retning og uden indskrænkning, kort sagt friheden. At denne frihed kan blive så omfattende som mulig har til alle tider været et af menneskets største behov, og i vor tid er det det stærkeste behov. Af to grunde, en naturlig og en historisk.

Fra naturens hånd er mennesket et individ, det vil sige en lille, særlig verden, et særligt centrum inden for en lukket cirkel, en løsrevet organisme, fuldstøbt i sig selv, og som lider, når hans spontane tendenser modarbejdes af en fremmed magt. Historisk set er han blevet en kompliceret organisme, hvori 3-4 religioner, 5-6 civilisationer, 30 århundreders intense kultur har sat sit mærke, hvor det nyt tilegnede har indgået nye forbindelser, hvormed det nedarvede har krydset sig, hvor særlige træk har ophobet sig, så resultatet er blevet det mest originale og fuldkomne af alle væsener; med stigende kultur vokser indvikletheden, følgelig uddybes det originale, og følsomheden bliver mere levende. Derfor, jo mere han civiliseres, des mere modsætter han sig tvang og ensartethed. Enhver af os er i dag det enestående endepunkt af en rig byggevirksomhed, hvis stokværk netop kun kunne anbringes i denne bestemte orden, en plante, der er særegen i sin art, et ensomt individ af et overlegent og fint væsen, som på grund af sin medfødte bygning og uforanderlige type kun kan bære sine ejendommelige frugter. Intet kan være mere stridende mod egens interesse end at skulle nødes til at bære æbler som et æbletræ; intet ville være mere imod æbletræets interesse end at skulle nødes til at bære agern; intet mere stridende imod egens, æbletræets og andre

træers interesse end at skæres til, hugges til eller vrides for at vokse efter en model, som en landmålers korte og stive fantasi kan have tegnet på et stykke papir.

Nej, den første interesse, vi alle nærer, er at tvinges så lidt som muligt; hvis der i vor midte har dannet sig en tvangsinstitution, er det for ved dens hjælp at blive beskyttet imod anden stærkere tvang, især den, som fremmede nationer og som forbrydere ville udøve. Dertil og ikke længer er dens mellemkomst fordelagtig; udover det bliver den netop et af de onder, som den er skabt til at forhindre. Hvis man altså, har sin aller dybeste interesse for øje, må man som statens eneste hverv betegne følgende: at forhindre tvang, dvs. aldrig tvinge uden for at hindre værre tvang, at skabe respekt for enhver inden for sit fysiske og moralske område, kun at tage affære af denne grund, at afholde sig fra enhver indiskret indblanding, reducere sine tilvante krav så meget, det lader sig gøre, uden at udsætte den offentlige sikkerhed for fare, kun opkræve et minimum af afgifter og personlige tjenester, gradvis indskrænke sine hverv, selv de nyttige, kun forbeholde sig et minimum af funktioner, lade enhver beholde mest muligt initiativ og spillerum, lidt efter lidt opgive sine monopoler, ikke påføre privatfolk konkurrence, skille sig af med de hverv, som de private lige så godt kan udføre – og man vil da se, at de grænser, som den fælles interesse afstikker for den, er nøjagtigt de samme som pligten og retten foreskriver den.

VI

Hvis man i nutiden ser bort fra alles direkte interesser og i stedet for betragter alles indirekte interesser, hvis man, i stedet for at tænke på menneskene, beskæftiger sig med deres værker, hvis man betragter det menneskelige samfund som et værksted, åndeligt og materielt, hvis ideal er at blive så økonomisk, så produktivt, så vel benyttet og ledet som mulig – selv ud fra dette synspunkt, med dette tilfældige og underordnede formål, er statens område ikke mindre snævert: der er meget få nye funktioner at tillægge den, og næsten alle de andre kan bedre udfyldes af frie individer, naturlige foreninger eller frivillige sammenslutninger.

Betragt en mand, som arbejder for egen regning, en agerdyrker, en industridrivende eller en købmand, og se, med hvilken iver han

lægger sig i selen. Det er fordi hans interesse og hans egenkærlighed er med i spillet, det drejer sig om hans og hans nærmestes velvære, om hans kapital, om hans ry, hans stilling og avancement i livet, på den anden side står besvær, ruin, vanheld, afhængighed, fallit og hospital. Ligeoverfor dette alternativ er han på sin post og bliver opfindsom, han tænker på sin forretning, selv i sengen og ved bordet, han studerer den, men ikke videnskabeligt eller på afstand, men på stedet og praktisk, i alle enkeltheder, idet han uophørlig beregner vanskeligheder og hjælpekluder, med en så skarp takt og så personlige undersøgelser, at for enhver anden ville det problem, han løser hver dag, være uløseligt, fordi ingen anden som han kan måle enkelthederne nøjagtigt.

Betragt denne enestående interesse og særegne evne og sammenlign den med en embedsmands banale færdighed og kedelige regelmæssighed, selv om han er dygtig og hæderlig. Han er sikker på at hæve sin gage, selv om han kun forretter sin tjeneste passabelt, og det gør han, når han passer sin kontortid. Er hans skrivelser korrekte, overensstemmende med reglementer og tradition, har man intet mere at forlange af ham. Han har ikke behov at søge ud derover eller at plage sin hjerne. Hvis han opfinder en bedre økonomi eller en forbedring, er det ikke ham, der vil drage fordel deraf, men publikum, et anonymt og vagt væsen. For øvrigt, hvad nytte skulle det være til, eftersom opfindelse eller reform kun munder ud i en rapport, og denne rapport får lov til at slumre indenfor et omslag? Maskinen er altfor stor og for kompliceret, altfor stiv, altfor lammet af rustne hjul, »af gamle rettigheder og hævdundne sædvaner« til at omformes på ny ved en viljesakt, således som en landejendom, et lager, en butik. Derfor tager han sig vel i vare for at ofre sine evner på det; han tænker ikke derpå, så snart han har forladt sit kontor, han lader sagerne gå deres automatiske gang, som de bedst kan, med store udgifter og et meget middelmådigt resultat, nemlig hans rutinemæssige arbejde. Selv i et redeligt land som Frankrig har man beregnet, at et foretagende, hvis det ledes af staten, koster en fjerdedel så meget og indbringer en fjerdedel mindre, end om det drives af en privatmand.

Følgelig, hvis man tog arbejdet ud af de privates hænder og overdrog det til staten, ville facit for samfundets vedkommende blive, at man kun fik det halve udbytte.

Nu gælder dette om alt arbejde, åndeligt eller materielt, ikke blot om agerbrug, industri, handel, men også om videnskab, kunst, litteratur og filosofi, filantropi, opdagelse og propaganda, ikke blot når drivkraften er en egoistisk følelse, personlig interesse eller simpel forfængelighed, men også når drivkraften er en uinteresseret følelse, som trangen til at finde sandheden eller at skabe noget skønt, at udbrede en eller anden tro eller meddele en overbevisning, den religiøse begejstring eller den naturlige offervillighed, den omfattende eller snævrere kærlighed, lige fra den, der omfavner hele menneskeheden, til den, der koncentrerer sig om vennerne og de nærmeste. I den bedrift, som det frie individ leder, er drivkraften altid enorm, næsten uendelig, fordi den er en levende kilde, hvis evig rindende vand stadig virker og aldrig udtømmes. Uophørlig tænker en moder på sit barn, den lærde på sin videnskab, kunstneren på sin kunst, opfinderen på sine opfindelser, filantropen på sine legater, Faraday på elektriciteten, Steffensen på sit lokomotiv, Pasteur på sine mikrober, Lesseps på sin landtange, de fattiges små søstre på deres fattige. Ved hjælp af denne sælsomme opmærksomhed drager mennesket det mest mulige ud af sine evner og omgivelser; han bliver selv et fuldkomment værktøj, og han danner andre; hver eneste dag formindsker han gnidningsmodstanden i den mægtige maskine, som han leder, og hvor han er svinghjulet, og forøger udbyttet; han økonomiserer, vedligeholder, reparerer, forbedrer med en dygtighed og et held, som ingen kan benægte; kort sagt, han fabrikerer på en overlegen måde.

Men denne levende kilde, som udgør fabrikkens overlegenhed, kan ikke skilles fra fabrikanten; den er hans hjerte, hans stærkeste og mest intime følelse. Den kan kun bruges af ham; ude af hans hænder, i fremmede hænder, ophører den at rinde, at arbejde, at producere.

Følgelig, hvis man vil producere meget og godt, er det ham alene, man bør betro værkstedet til; han er dets faste ejer, den, der er bestemt til at sætte arbejdet i gang, den fødte regissør. Man vil forgæves prøve på at flytte kilden andet steds hen; man ville kun opnå at tilstoppe dens naturlige udløb; at spærre dens velgørende kanaler, at aflede den på må og få, uden fordel, men med sikkert tab, for at den kunne strømme ud i sumpene eller styrte ud over bratte afgrunde. Allerhøjest kan man ved hjælp af millioner af kar, samlede med magt i de private beholdninger, nå til at få den store offentlige og centrale cisterne halvt fyldt; men dens lave og stagnerede vand vil aldrig få

fylde og kraft nok til at bevæge det enorme offentlige hjul, som træder i stedet for de små, private hjul, og som alene skal sørge for hele nationens behov.

Altså, selv om man i menneskene kun ser fabrikanter, selv om man behandler dem som simple frembringere af værdier og tjenester, og som intet andet mål har end samfundets forsyning og forbrugernes fordel, omfatter det private område alle de virksomheder, som de enkelte individer, isolerede eller forenede, påtager sig af personlig interesse eller lyst: dette er nok til, at de driver dem bedre, end staten ville gøre det; af denne grund er de selvskrevne til dem. Følgelig bør de på det store arbejdsfelt selv udsøge sig deres lod; det er dem, som på eget ansvar må sætte sig selv grænser. De kan da udvide deres område så meget som de vil og reducere statens i det uendelige. Og omvendt kan staten gøre krav på resterne; efterhånden som de skrider frem over dette terræn med tvivlsomme grænser, må staten vige tilbage og afstå dem pladsen; hvad end dens hverv består i, må den kun overtage det, når de ikke magter det, når de længe har ladet det ligge, når deres afmagt er bevist.

Følgelig, hvad der tilfalder staten, er først og fremmest de hverv, som de aldrig vil gøre krav på for sig selv, og som de altid vil overlade i dens hænder, fordi de ikke ejer og fordi den netop er i besiddelse af det eneste dertil skikkede værktøj, det specielle, uundværlige redskab, den væbnede styrke: disse hverv er beskyttelse af staten imod fremmede voldsmænd, beskyttelse af de private mod hinanden gensidig, udskrivning af soldater, inddragelse af afgifter, lovens administration, retsvæsenet og politiet. Dertil kommer de funktioner, hvis udøvelse vedrører alle direkte uden direkte at interessere nogen særlig: f.eks. benyttelse af den ledige jord, administrationen af de offentlige skove, floderne, kysten og de offentlige veje, styret af kolonierne, udarbejdelsen af love, pengeudstedelsen o.lign. – intet derudover.

Alene derved, at staten respekterer de individuelle kildespring og betror dem i individets egne hænder, udvikler der sig i ham og om ham vilje og talent til at frembringe godt og meget, evne og lyst til stadig at frembringe bedre og mere. Med andre ord, der opblomstrer en fylde af energier og evner af forskellig art og hver på sit sted.

Oversætterens forord

Hippolyte Taine, var en af det 19. århundredes største historikere og kritikere. Han blev født 1828 i Vouziers i Ardennerne og døde 1893; han virkede i nogle år som professor ved kunsthøjskolen i Paris, men opgav denne stilling og levede siden kun for sit forfatterskab. Af skrifter, der også er kendte og skattede i Danmark, kan nævnes hans ypperlige rejse i Pyrenæerne, hvis yndest også for en del skyldes Dorés illustrationer. Endvidere den engelske litteraturs historie samt forskellige bøger om kunst, Italiens og Nederlændenes kunst og om selve kunstens væsen. Flere af disse er oversat til dansk.

Mindre kendt hos os er hans sidste store hovedværk, bogen om det nuværende Frankrigs oprindelse, i flere bind, behandlende den gamle statsorden, revolutionen og napoleonstiden. Nærværende uddrag er af revolutionen, og det er ejendommeligt at se, hvorledes den strengt historiske fremstilling pludselig afbrydes af et helt langt afsnit etisk-politiske betragtninger, som studiet af jakobinernes forrykte idéer har inspireret ham til, og som nu må have luft.

Han ser som i et lynlimt statsalmagts uhyre i hele sin uhyggelige skikkelse og aner, hvilken frygtelig fare den vil blive for Europas kultur, dersom man ikke i tide dæmmer op for den. Han bliver derved en mægtig forløber for vore dages retsstatsidéer, også på grund af sin klassiske fremstillingsevne og sit herlige sprog. For oversætteren var det en vidunderlig oplevelse, da jeg for få år siden stødte på dette afsnit, uden at ane, at Taine var en så nær forbundsfælle, og selv om der må tages afstand fra nogle enkeltheder, holder jeg det for min pligt også at delagtiggøre andre i dette fund.

Oversætteren. (Severin Christensen)